

Thomas Pavel
O diskrecijskom
intelektualnom
ponašanju

S engleskog jezika preveo – Filip Cesar

Thomas Pavel (Bukurešt, 1941.) teoretičar je književnosti, književni kritičar i spisatelj, predavač na Sveučilištu u Chicagu. Karijeru je započeo kao strukturalist, a područja su njegova znanstvenog interesa teorija fikcije, povijest europskoga romana, renesansna književnost, francuska književnost 17. stoljeća i intelektualni život u Francuskoj 20. stoljeća. Njegova su najpoznatija djela *FICTIONAL WORLDS* (1986.), studija u kojoj razrađuje teoriju fikcije zasnovanu na teoriji mogućih svjetova, i *LE MIRAGE LINGUISTIQUE* (1988.), u kojoj kritizira dogmatsku uporabu strukturalizma kao univerzalne metode proučavanja književnosti. U studiji *LA PENSÉE DU ROMAN* (2003.) prikazuje povijest romana od razdoblja grčke književnosti do danas kao višestoljetnu raspravu vođenu između idealizacije ljudskog djelovanja i kritike njegove nesavršenosti. Objavio je i nekoliko romana i veći broj eseja.

Lingvistički model, katkad instrument modernizacije, a katkad metafora nove transcendentalnosti, poslužio je kako bi opravdao najrazličitije intelektualne ciljeve. Prethodne analize nastojale su pokazati kako je takva fleksibilnost u velikoj mjeri srodna konceptualnoj jednostavnosti strukturalne lingvistike tako što su naglašavale nedovoljnu određenost pojmova, primjerice, pojma razlike kod Saussurea i Hjelmsleva te distribucije u slučaju američkih strukturalista. Nedostatnost ovih pojmovnih mehanizama polučila je, ovisno o cilju za koji su uporabljeni, mnogo različitih učinaka, a očito je da se unatoč njihovim zajedničkim lingvističkim izvorima, između strukturalne antropologije i Derridaove misli, posve promijenio sadržaj epistemoloških poteškoća. S druge strane, znanstveni optimizam prikrivao je, možda namjerno, manjkavosti formalizma u nadi da bi svaki napredak u konačnici trebao bio ispravan, dok je Derridaova gramatologija rado profiterala od neodređenosti Hjelmslevljeve glosematike, kojom se služila kako bi poduprla dekonstrukcijsku metodu. No u osnovi, bez obzira na to predlaže li se revno neka semiotička teorija značenja ili se beskonačna međugra razlika ironično demonstrira, one se uvijek svode na izjednačavanje značenja sa znakom i uvijek sadrže redukciju umne aktivnosti na lingvističke modele te zamjenu namjere neodređenom igrom običaja.

O FILOZOFIJI JEZIKA U FRANCUSKOJ

Međutim manje je važno osuditi ili odriješiti ovakvu ili onakvu tendenciju intelektualnog pokreta s tako plodnim posljedicama (budući da se sudbina istraživačkih programa ionako odigrala u dotičnim disciplinama), nego pokušati razumjeti kako i zašto je ovo košmaro stanje stvari bilo moguće, osobito u Francuskoj šezdesetih godina. Drugim riječima, zašto je projekt intelektualne modernizacije morao posuđivati forme koje su katkad bile tako štetne, a drugi put izrazito nepredvi-

dive? Nadalje, zašto, jednom kad je jezik izabran kao mjesto promjene u teoriji, nije bilo rasprave o njegovoj prirodi i funkcijama? Zašto su, napokon, unutar samog pokreta, određene grane naglo propadale, dok se u isto vrijeme ustrajalo na spekulativnim trendovima?

Ovim pitanjima može se pristupiti ili bavljenjem sociološkim i političkim kontekstom strukturalističkog pokreta ili bavljenjem unutrašnjom logikom epistemološkog razvoja u Francuskoj; u drugom slučaju potrebno je detaljno razmotriti francusku tradiciju proučavanja jezika. Dok su sociopolitička objašnjenja strukturalizma brojna, pokušaji da se prouči njegov epistemološki kontekst dosad su bili uistinu rijetki. Oni koji su promovirali takav trend imali su unaprijed pripremljenu mitsku sliku svojih intelektualnih korijena. Neki su, kao u slučaju Lévi-Straussa ili Lacana, tvrdili da inspiraciju crpe od velikog pionira, Saussurea; drugi su, poput Greimasa i Derridaa, premda priznajući doprinose svojih prethodnika – opet Saussurea, Hjelmsleva i, u Derridaovu slučaju, Heideggera – hrabro preuzeli ulogu osnivača. Nadalje, potraga za korijenima otkrila je mnoge proroke: Marx, prvi strukturalist, tvori impresivnu trijadu s Nietzscheom i Freudom, ali također, ako idemo obrnutim kronološkim redoslijedom, nalazimo Leibniza, Port-Royal, Raymundusa Lullusa, Abelarda i stoičku logiku.

Ipak, bez obzira na to koji su mislioci na nekim drugim mjestima i u neka druga vremena njegovali ideje slične idejama strukturalista, intelektualni korijeni pokreta samo su se rubno podudarali s povijesnim vezama koje su njegovi članovi isticali *a posteriori*. Nadalje, priroda strukturalizma ne bi bila ništa bolje objašnjena kad bismo ove imaginarne veze uspjeli nadomjestiti preciznim sustavom razvojnih linija. Pokušaj da se negira filozofska jedinstvenost Derridaove ili Foucaultove misli referiranjem na strukturalnu lingvistiku, Heideggera ili Nietzschea, ili da se kaže kako je Greimas svoje pojmove izveo iz Hjelmslevljeva, a Levi-Strauss iz Jakobsonova djela, nije ništa više od priznanja duga. Ipak, za teorijsku su školu od iznimnog značaja

odluke koje se donose kad se ističu uzori i kad se traga za inspiracijom u djelima točno određenih mislilaca. Upravo takve odluke usmjeravaju čitav tijek razvoja određene škole i pravac u kojem se promišljanje dalje kreće. Dakle, nakon što smo priznali Derridaov dug učenju Saussurea i Heideggera ili Foucaultov radu Nietzschea i distribucionista, moramo potražiti i razlog za te veze. Zašto su, od svih mogućih filozofskih izvora, predstavnici spekulativnog strukturalizma održavali poveznice upravo s tim misliocima i lingvistikom? Zašto su francuski filozofi ovog perioda odlučili stupiti u dijalog s njemačkom mišlju i zašto su stali na Hegelu i Marxu, Nietzscheu, Husserlu i Heideggeru, kao da ti autori iscrpljuju čitav spektar njemačke filozofije? Ta su imena, očito, osim posudbe vlastite reputacije usponu spekulativnog strukturalizma, bila dominirala filozofskim debatama u Francuskoj od kraja 1930-ih godina, kao da je svojevrsan epistemološki sustav odabira koji je djelovao davno prije 1960. već iznašao sve koji su zaslužili neko priznanje.

Ograničavajuća priroda ovakvog sustava odabira savršeno je očigledna: ne samo da je većina francuskih mislilaca tog vremena pokazivala potpunu nezainteresiranost za pitanja koja su okupirala englesku i američku filozofiju – što je dobro poznato – nego su i važna područja unutar njemačke, pa čak i *francuske* tradicije ostala marginalizirana. Antiidealizam Herbarta, Brentana, Fregea i Macha praktički uopće nije imao utjecaja u Francuskoj 1960-ih. Nadalje, okupljeni pod ozloglašanim nadimkom 'neopozitivista', predstavnici bečke škole i prijatelji Schlick, Carnap, Neurath, Feigl, Bergmann, Popper i Tarski bili su zanemareni. Francuska filozofija znanosti i epistemologija prve polovice stoljeća nisu dobile ništa bolji tretman. Nekoć slavna imena Henrija Poincaréa, Pierrea Duhema, Emilea Meyersona i Léona Brunschvicga gotovo se i ne spominju u poratnim raspravama. Kontrast između Gastona Bachelarda iz tridesetih godina i autora POETIKE PROSTORA vrlo je značajan.

Kako bi se otkrio uzrok ovakve situacije, katkad se čini privlačnim, slijedeći primjer Antoineta Compagnona, okrenuti se početku stoljeća kad su se intelektualna polja ponovno razmještala tijekom afere Dreyfus. Izuzevši intervenciju Poincaréa, i filozofi i znanstvenici ostali su naizgled indiferentni spram debate koja je popratila aferu. Uzdižući se iznad mase, filozofija je odbila prljati ruke političkim sukobom. Na određen način, izbjegavati štetne učinke borbe za intelektualnu moć bilo je najpametnije što se moglo učiniti: Bergson nikad nije morao iskusiti – i to s pravom – gorčinu jednog Péguyja. Francuska filozofija na prijelazu stoljeća ostala je ravnodušna i prema intelektualnim debatama u svom neposrednom okruženju, kao i prema događanjima u susjednim zemljama. Recepcija fenomenologije bila je odgođena sve dok nije počela služiti kao teorijska osnova Sartreovoj verziji humanizma i Derridaovoj misli. Što je još značajnije, tijekom godina obilježenih aferom Dreyfus, u Engleskoj i Austriji radikalni trend suprotstavljao se metafizici uopće, a osobito hegelijanskom idealizmu. Taj trend doveo je do uspona nove epistemologije ujedinivši empirizam i logiku u istom projektu. U Francuskoj je takav obrat ostao nezamisliv.

Na prijelazu stoljeća hegelijanski idealizam u Francuskoj nije uživao ni približno velik ugled kakav je uživao u Njemačkoj i Engleskoj. Velika imena toga doba – Renouvier, Boutroux, Bergson – bili su antihegelijanci iz različitih razloga. Bez francuskog pandana Bradleyju ili McTaggartu – iako se Ravaisson može, u određenoj mjeri, smatrati njihovim ekvivalentom – prisutnost Bertranda Russela nije ni bila potrebna. Je li to bilo zato što se reakcija protiv njemačkog idealizma i njegovih francuskih sljedbenika (osobito Victora Cousina) zbilja generaciju ranije? Je li to bilo zato što je epistemologiju znanosti već uveo Claude Bernard? Imuna na čisti idealizam zahvaljujući tradiciji filozofije 'zdravog razuma', od Descartesa do škotskih filozofa (na primjer, Thomasa Reida, kome se izrazito divio Royer-Collard), francuska filozofija na kraju devetnaestog stoljeća izrazito je dobro pomirila zahtjeve umjerenog spiritu-

alizma pazeći ujedno na otkrića u eksperimentalnim znanostima. Znanstveni i formalni radikalizam nisu uopće plijenili pažnju. Bergsonova filozofija pruža najšokantniji primjer ovakve sinteze spiritualističkog zdravog razuma i interesa za znanost, no njeni tragovi nalaze se posvuda, čak i kod disidenata poput Pierrea Duhema.

Duhemov slučaj štošta otkriva: tvorca konvencionalističke teorije znanstvenih modela, koji je kasnije iskusio značajan uspjeh među filozofima engleskog govornog područja, velik mislilac koji je prepoznao recipročna ograničenja znanosti i metafizike, za razliku od svojih engleskih ili austrijskih kolega, nikad nije otišao tako daleko da u pitanje dovede i samu metafiziku. U svakom slučaju, bio je u pravu što to nije učinio, jer su, nakon dugog perioda radikalnog empirizma, engleski i američki filozofi konačno ukinuli moratorij na metafizičko mišljenje; no nije li ponekad skupo biti prerano u pravu, osobito kad prijevremena spoznaja da se ide pravim putem odvrća od istraživanja drugih mogućnosti?

Na istom tragu, tijekom svog polemičkog istupa protiv Louisa Couturata i Bertranda Russella u *REVUE DE MÉTAPHYSIQUE ET DE MORALE* (1906–1909), Henri Poincaré oštro se protivio pokušajima Russella i Hilberta da matematiku svedu na logiku. Poincaréovi argumenti, koji su dovodili u pitanje matematičku indukciju i stvarnu beskonačnost, na neki su se način i pokazali točnima trideset godina kasnije u djelima Godela. Ali koliko se tek Poincaréova nevoljkost da sudjeluje u obnovi matematike odrazila na budućnost francuske logike i epistemologije! Unatoč teškoćama s kojima su se susretali, Hilbertovi projekti ne samo da su pokrenuli razvoj metamatematike, pokreta koji je doveo do teorije rekurzivnih funkcija i Turingova djela, nego se razvila i ekstenzivna filozofska rasprava oko Oksfordske i Bečke škole o značajnim problemima u logici, jeziku i suvremenoj znanosti.

Istini za volju, teze prvih logičkih atomista iz Bečke škole i teze pokreta *Jedinstvo znanosti* prečesto su imale ekstremistički karakter; dokazati besmisao metafizike na kraju se ipak

pokazalo kao nemoguć zadatak, a projekt ujedinjenja znanosti pomoću psihologije percepcije ili teorijske fizike kao modela danas nije ništa više od pomalo neugodnog sjećanja. No, debata je, uzeta u cijelosti, pokrenula poplavu istraživanja formalnih i prirodnih jezika, koja su, među svojim brojnim primjenama, poslužila kako bi inspirirala i korigirala strukturnu lingvistiku i njena teorijskog nasljednika, generativno-transformacijsku lingvistiku. Radikalizam logičkih empirista u prvom je redu izrazito utjecao na način na koji su se odvijale debate u filozofiji: prisiljeni da podastru dokaze na osnovi matematičke logike i teorije znanosti, filozofi ove škole vrlo su se rano naviknuli da svoje teze detaljno argumentiraju, da prigovore oprezno odvagaju te da čak i popuste ako se protuargumenti pokažu izazovnim. Na ovaj se način pažnja jeziku posvećivala iz dvaju razloga: želja da se prodre u njegove mehanizme dovela je do razmatranja formalnih struktura koje su u samom korijenu jezika (formalne teorije, ali i filozofije običnog jezika); a potreba da se kontrolira njegov višak dovela je do prakse koja nalikuje onoj u znanosti te s pažnjom i preciznošću pristupa iznošenju argumenata, potvrdi i pobijanju.

Iako većina francuskih filozofa s tim preokupacijama dugo nije imala nikakve veze i unatoč trudu nekolicine mislilaca posvećenih epistemologiji znanosti, krivnja se nipošto ne može svaliti na Henria Poincaréa ili na puk slučaj (iako su povjesničari istaknuli nestanak sa scene triju najtalentiranijih mladih francuskih filozofa matematike i znanosti u ranoj mladosti: Jacquesa Herbrandta, Jeana Cavaillésa i Alberta Lautmana). Uvjerljiviji razlozi mogu se pronaći u institucionalnoj organizaciji filozofije. Autori poput Alberta Thibaudeta, Jean-Françoisa Revela, Pierrea Thulliera i Vincenta Descombésa smatrali su da je državna kontrola filozofije uzrok eklekticizmu, hegemoniji zdravog razuma te prekomjernom utjecaju izbora i sklonosti nekolicine pojedinaca. Nedodirljiv institucijski položaj filozofije u prvom desetljeću dvadeset-

tog stoljeća također je odigrao određenu ulogu. Nakon nesigurnih početaka u Bordeauxu sociologija je bila na putu da pokori Pariz nošena entuzijazmom afere Dreyfus, a u isto je vrijeme povijest književnosti profitirala od zbrke izazvane povlačenjem retorike. Filozofija, pak, kao čvrsto utemeljena institucija, nije imala nikakve potrebe da se tih godina uplete u košmar oko afere Dreyfus. U to vrijeme imala je razloga da bude zadovoljna sama sobom: nakon što je već izbjegla Hegelov apsolutni idealizam, potrudila se zaobići Russelov ekstremni formalizam tako što se strogo držala puta neokantovskog intelektualizma ne zaboravljajući pritom, daka-ko, moralne imperativne i usmjerenost na konkretno. No dok je antipsihologijski formalizam trijumfirao u logici drugdje u Europi (u matematičkoj logici ili fenomenologiji), Goblot je odlučio svoj rad približiti psihologiji kako bi ostao vjeran konkretnom. Drugim riječima, reakcija protiv retorike povjesničara književnosti s prijelaza stoljeća nije našla svoj pandan u filozofiji. Razni tradicionalni trendovi i dalje su hegemonijski vladali filozofijom tako što su u ime otpora pozitivizmu sprječavali da se slijedi obnovljen interes za jezik.

Tijekom dvadesetih i tridesetih godina ravnoteža snaga u francuskoj filozofiji nije se znatno promijenila. Meyerson, Brunschvig i Bachelard razvili su kritički osvrt na znanost, ali su u pozadini zadržali preokupacije austrijskih i anglosaksonskih filozofa. Nakon prestiža bergsonizma uslijedili su prvi kontakti s fenomenologijom (Husserlova predavanja KARTEZIJSKE MEDITACIJE na Collège de France) te sekularni i kršćanski oblici egzistencijalizma. U isto vrijeme uspon Trećeg Reicha u Njemačkoj, pripajanje Austrije, okupacija Čehoslovačke i podjela Poljske rezultirali su dubokim rezom u srednjoeuropskoj filozofiji: vjerni slobodnjačkim vrijednostima i sastavljeni velikim dijelom od intelektualaca židovske manjine, austrijski i njemački antiidealistički, znanstveni i pozitivistički filozofi prisiljeni su na emigraciju: Carnap, Reichenbach, Menger, Gödel i Tarski nastanili su se u Sje-

dinjenim Državama, Weismann i Neurath u Engleskoj, a Popper na Novom Zelandu i kasnije u Engleskoj. Quine i Nagel u Americi, zajedno s Feiglom koji je ondje bio od 1931., te Russelom i njegovim prijateljem i štíćenikom Wittgensteinom u Engleskoj, dugo su podupirali trend iseljenja u zemlje engleskog govornog područja. Ono što su poratni francuski filozofi uporno nazivali 'anglosaksonskom filozofijom' bio je ustvari amalgam filozofija znanosti i jezika koje su se prakticirale u međuratnom razdoblju u Austriji, Njemačkoj, Skandinaviji, Čehoslovačkoj, Poljskoj, Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. To što je engleski postao jezikom tog amalgama, a Engleska i Amerika glavnom pozornicom, u najvećem je dijelu rezultat nestabilnosti u političkoj povijesti. Ipak, činjenica da se nijedan od filozofa koji su otišli u egzil nije pokušao smjestiti u Francuskoj otkriva razliku u epistemološkim pogledima.

Nakon što su povijesni događaji izbrisali svaki pozitivistički otpor u Njemačkoj i Austriji, utjecaj koji je Heidegger – i, njegovim posredstvom, Nietzsche – imao tijekom rata i nakon njega s obiju strana Rajne nimalo ne iznenađuje. A što se tiče uspona hegelijanstva u Francuskoj – on je nesumnjivo vezan uz snagu marksizma nakon rata. Treba također naglasiti da idealizam vrlo dugo nije uopće bio ozbiljno shvaćan u Francuskoj tako da su uvjeti za zapanjujuć uspjeh FENOMENOLOGIJE DUHA bili idealni. Dakle, na sjecištu egzistencijalizma s marksizmom i dijalektikom duha utemeljen je ne samo poslijeratni humanizam, već i trajni filozofski panteon koji će dominirati francuskom filozofijskom imaginacijom do, pa čak i nakon, pobune spekulativnog strukturalizma. No izuzevši Husserla, nitko od prethodnika (Hegel, Marx, Nietzsche, Heidegger) nije posvetio ništa više od usputnog mjesta problematici jezika, unatoč zakašnjelom žaru njihovih interpretacija da dokažu suprotno. Kad se značaj tog problema počeo osjećati u Francuskoj pedesetih godina, utemeljeni filozofijski aparat jedva da se s time mogao nositi.

Lingvistika je, kao drugi značajan sudionik strukturalističke debate, ostala podjednako izolirana tijekom prve polovice stoljeća. Formalističke i inovativne aspekte Saussureova učenja zasjenio je Antoine Meillet, čija je razvodnjena verzija djela njegova učitelja zadržala prije svega uvjerenja kompatibilna s ortodoksnim gledištima mladogramatičara. U međuvremenu su u Ženevi, Pragu i New Havenu strukturni lingvisti pažnju usmjerili na apstraktne i systemske aspekte jezika. Unatoč trudu Emilea Benvenistea i Andréa Martineta, koji su osnovali snažnu lingvističku školu u Francuskoj, propust proizišao iz izostavljenosti lingvistike iz rasprava, odnosno, zanemarivanja njene radikalnije strane, nije odmah bilo primijećeno, jer svi trendovi u modernoj lingvistici nisu podjednako energično pristali uz antihistorizam, kao što se svi nisu držali ni znanstvenog sustava uvjerenja u njegovu najstrožem obliku.

Neko se vrijeme čak činilo lakim premostiti jaz između tradicionalne i suvremene lingvistike. Još su i krajem četrdesetih W. von Wartburg i S. Ullmann vjerovali u moguću sintezu starog i novog. Lingvistika se, pak, postupno okrenula modernoj logici i novoj filozofiji znanosti. Njena je nedavna povijest obilježena napretkom formalizma: Ženevska škola još je prakticirala tradicionalan oblik sosirovske lingvistike, Praški lingvistički krug povremeno se okretao teoriji skupova i održavao bliske veze s Bečkom školom, Hjelmslev je pažljivo pratio razvoj logičkog pozitivizma, Bloomsfield se priključio pokretu *Jedinstvo znanosti*, a Chomskyjevo se istraživanje kasnije okoristilo rezultatima teorije rekurzivnih funkcija i formalnih jezika. Pod utjecajem suvremene filozofije i znanosti Chomsky i njegovi sljedbenici predložili su niz teorijskih modela koji su vrlo brzo ukazali na vitalnost njihova poduhvata. Započevši 1955. formalnim nijekanjem lingvističkog strukturalizma, do 1965. nova škola napredovala je zapanjujućom brzinom. A upravo je u tom trenutku strukturalizam, čije je zastarjele modele lingvistika odbacila, odabran kao polazište revolucije u francuskoj epistemologiji.

Ovaj izbor snažno je pogodio sve grane francuskog strukturalizma. Radovi Lévi-Straussa, ranog Barthesa i, do određene mjere, Lacana, predstavljali su zakašnjelu – i, upravo iz tog razloga, još zamjetniju – eksploziju zanemarene debate o jeziku i epistemologiji. Značaj ove debate, koja je dugo vremena bila potiskivana, dodatno je povećan njenim kašnjenjem. Kao što su Frege, Russell i Wittgenstein shvatili na prijelazu stoljeća, poteškoće oko kantovske i postkantovske epistemologije proizlazile su prvenstveno iz činjenice da se transparentnost i prilagodljivost jezika filozofije uzimala zdravo za gotovo. Nekoliko čimbenika, uključujući logičke paradokse, poteškoće nastale oko filozofije znanosti i prijestupe hegelijanskog idealizma, demonstriralo je koliko je pretpostavljena transparentnost jezika iluzorna i uvjerilo filozofe da rehabilitacija epistemologije, a zapravo i filozofije u cijelosti, mora početi od proučavanja i reforme njena jezika.

U Francuskoj filozofe nije zanimala rasprava o jeziku. Oni koji su, poput Bricea Paraina, radili na lingvističkim problemima, nisu uspjeli zadobiti pozornost svojih kolega. Filozofija jezika i logike smatrana je uskom disciplinom i njen je utjecaj ostao ograničen. Analitička filozofija jezika i znanosti još nije bila razvijena, a simbolička logika nije zadržala veze s filozofijom. Dužnost otkrivanja i rješavanja tog problema prebačena je na skupinu inovativnijih antropologa, psihoanalitičara i teoretičara književnosti, koji se nisu bojali riskirati i razmišljati na drugačiji način. Oni su tragali za modelom koji bi bio istodobno rigorozan i intuitivan. Strukturna fonologija, osobito verzija koju je poučavao Jakobson, pokazala se kao odličan kandidat. U Francuskoj je bila poznata tek nekolicini stručnjaka, nudila je dašak formalizma koji je bio potreban da se stvori osjećaj znanstvene strogosti, dok je, s druge strane, njena jednostavnost dopuštala univerzalnu primjenu i slobodu da se detalji prilagođavaju konkretnim potrebama. Njen inventar općih pojmova (poput binarizma, arbitrarnosti znaka, univerzalija i afazi-

je) bio je malen, potičući spekulaciju i manipulaciju pojmovljem. Naposljetku, zahvaljujući tome što su Jakobsonovi interesi oduvijek bili interdisciplinarni, on je svoje lingvističke modele i sam ranije primijenio na druge discipline, osobito na teoriju književnosti i psihologiju.

Činjenica da je rasprava o jeziku krenula iz antropologije, teorije književnosti i psihoanalize dovela je do zanemarivanja epistemoloških predostrožnosti. Nestrpljivo želeći modernizirati antropologiju, Lévi-Strauss proglasio je fonološke modele univerzalno važećima, a da prethodno nije doveo u pitanje inherentne kvalitete tih modela ili šanse istraživača da pomoću njih dođe do primjena korisnih za teoriju mita. Paradoksalno je da je odsustvo kritičkog stajališta ukazalo ujedno na potrebu za reformom u humanističkim znanostima, istovremeno jamčeći neuspjeh poduhvata koji je pokrenut tako lakoumno. Isto se nekoliko godina kasnije dogodilo i s Barthesovom sintaksom pripovjednog teksta: od svih dostupnih izvora, ona je bila zasnovana na Hjelmslevljevoj lingvistici, na radu autora za kojeg je poznato da se nikad nije bavio sintaksom.

RELATIVNA DEPRIVACIJA I LOKALNE NEPODUDARNOSTI

Epistemološke slabosti strukturalizma bile su primijećene već na samom početku strukturalističkog projekta. Stručnjaci su odmah odbacili nejasnu uporabu lingvističkih pojmova (Georges Mounin, Bertil Malmberg), no njihova upozorenja nisu polučila nikakav vidljiv učinak. Što je još značajnije, neki od najaktivnijih autora u modernizaciji koju je inspirirala lingvistika, prije svih Barthes, sedamdesetih su godina promijenili mišljenje i preporučili odbacivanje znanstvenog ideala koji je bio naizgled izvan dosega.

Kontradikcije između umjerenog i spekulativnog strukturalizma često su zbunjivale povjesničare pokreta. Jonathan

Culler 1982. godine ukazao je u knjizi o DEKONSTRUKCIJI na raznolikost razvrstavanja – i kritika – upućenih strukturalizmu:

"Znanost ili neracionalnost, strogost ili popustljivost, destrukcija kritike ili njena inflacija – sama mogućnost postojanja ovako kontradiktornih optužbi mogla bi upućivati na to da je primarna kvaliteta 'strukturalizma' njegova neodrediva radikalna sila." (str. 22)

Kako bi opravdao ove antinomije, Culler je predložio kronološko objašnjenje: sokratsku varijantu strukturalizma, obilježenu optimističkim povjerenjem u znanost i razum, naslijedio je ničeanski period prepoznatljiv po svojoj tragičnoj (i ironičnoj) potrazi za mističnim. Ipak, precizne vremenske razdjelnice između ovih dvaju stadija teško je prepoznati. Poprilično mistično čitanje Saussurea Derrida je predložio već 1967. Barthesov s/z (1970.) stapa znanstveni pristup s njegovom upornom i ironijskom negacijom. Čini se da je spekulativni strukturalizam već od samih početaka pratio znanstveni strukturalizam. Jaz između mirnog nastupa umjerenog strukturalizma i žestine metafizičkog strukturalizma mogao se razlučiti već 1968. godine.

Od tada, razlike su se uvećale gotovo do polarizacije: jedan smjer aktivno promiče strogost, ekonomičnost, oprezan i neumoran rad posvećen traganju za istinom, dok drugi potiče udovoljavanje vlastitim željama, ekscentričnost i skeptične, čak antiintelektualističke stavove. S jedne strane, izraženi ideal trebao je dovesti do racionalne spoznaje, do umjerenosti i stalnog odgađanja teorijskog zadovoljenja. Četiri sveska Lévi-Straussovih ΜΙΤΟΛΟΓΙΚΑ, na primjer, razvijaju bezbroj empirijskih i formalnih analiza, povezujući ih u teorijskom zaključku tek na samom kraju. S druge strane, stil je promišljanja hedonistički i nasilan, često degenerira u intelektualne akrobacije i, u nedostatku empirijskih ili formalnih izvora, u istovremenu teorijsku zadovoljštinu. Deleuzeov i Guattarijev ANTI-EDIP ističe se kao najuspješniji izdanak ta-

kvog stila. Jednako je simptomatičan Foucaultov RIJEČI I STVARI zadnje poglavlje kojega se sastoji od duga niza teorijskih izljeva lišenih bilo kakve pripreme.

I opskurnost i konceptualna agresivnost spekulativnog strukturalizma mogu se vrlo lako pripisati teorijskoj nelagodi koju je pokušavao prikriti nered diskursa. U skladu s ranije opisanom epistemološkom pozadinom, ne bi trebalo čuditi što grupa autora, nedovoljno spremna suočiti se s filozofskim problemima jezika, barata najmanje razumljivim stilom. No sociolozi znanja, koje nije mogla zadovoljiti takva psihodramatična interpretacija, ponudili su razna druga objašnjenja strukturalističnog fenomena utemeljena na otpornosti francuskih kulturnih tradicija, interakciji intelektualnih institucija i neposrednom političkom kontekstu.

Na taj je način Sherry Turkle značajnu raspršenost Lacanove psihoanalize povezala s tradicionalnom francuskom sklonošću da se u intelektualne konstrukte umeću apstraktna ideološka određenja, umjesto da se usmjere prema rješavanju konkretnih problema. Prema toj su teoriji pedanterija sedamnaestog stoljeća, koju je tako okrutno ismijavao Molière, *esprit littéraire*, čiji je štetan utjecaj Tocqueville prezirao u svojim memoarima, i 'bizantinska' Francuska Julena Benda redom pripremile plodno tlo za uspjeh Lacana i spekulativnog strukturalizma uopće. Iako su detaljne analize koje je Turkle provela bile izrazito uspješne u naglašavanju snage kulturnih pojavnosti koje se iznova vraćaju, do određene su mjere promašile specifičnost fenomena koji se proučava. Jer *esprit littéraire* doista jest cvao između sedamnaestog i devetnaestog stoljeća, ali i prije i nakon svake od brojnih francuskih revolucija, 'bizantinska' Francuska doista se s obožavanjem odnosila prema Bergsonu i Paulu Valéryju, a opet, nikad ranije u modernoj Francuskoj nije jedan tako izniman filozofijski trend uspio dobiti tako srdačan prijem. Turkle u svojim objašnjenjima naglašava neizbježnost fenomena, ali zanemaruje njegove neumjerene i neobične aspekte.

Raymond Boudon nudi interpretaciju koja je osjetljivija na suvremeni sociološki kontekst. Kako bi uspjeh i rasap spekulativnog strukturalizma učinio razumljivijima, Boudon se koristi trorazinskom teorijom intelektualnog tržišta u suvremenim razvijenim zemljama, koju je razvio Francois Bourricaud. Uspjeh znanstvene i filozofske proizvodnje na prvom tržištu, koje se sastoji od zajednice stručnjaka, ovisi o prosudbi sustručnjaka. Na širem, drugom tržištu, koje se sastoji od intelektualaca, donositelja političkih odluka i voditelja utjecajnih organizacija, uspjeh uglavnom proizlazi iz ideološke vrijednosti djela za pojedine grupe kojih se djelo tiče. Na trećoj razini nalazi se raznovrsna sveopća javnost čiji ukus i mišljenje u principu ne ovisi ni o presudi specijalista ni o mišljenju političkih i ideoloških grupacija. Ostavivši javnost po strani, Boudon proučava cirkulaciju znanstvenih i filozofskih radova između specijaliziranog tržišta te političkog i ideološkog tržišta.

Prema njemu, u idealnoj situaciji specijalizirani intelektualni proizvodi dolaze do drugog tržišta tek pošto su zadobili potporu stručnjaka na prvom tržištu. Dakle, utjecajna TEORIJA PRAVDE Johna Rawlsa i ANARHIJA, DRŽAVA I UTOPIJA Roberta Nozicka pokorile su drugo američko tržište, postavši teorijski stupovi za liberale, odnosno konzervativce, tek nakon što su stručnjaci na polju filozofije pozitivno prosudili te dvije knjige. S druge strane, tijekom kasnih šezdesetih u Francuskoj, stručno tržište bilo je naglo oslabljeno uvođenjem sindikata u akademske i istraživačke institucije nizom zakona provedenih nakon 1968. Budući da svaki sindikat, ne bi li bolje služio svojim članovima, mora iskamčiti osobnu dobit za što veći broj svojih članova, meritokracija nije mogla funkcionirati. Stoga su brojne znanstvene i filozofske knjige promovirane izravno na drugom tržištu, osobito uz pomoć medija, prije no što su drugi stručnjaci bili u prilici izraziti svoje mišljenje. Ovakvi su kratki spojevi preobrazili nekoliko stručnjaka u medijske zvijezde, tako da su postali izuzeti iz procedura profesionalne prosudbe. Prirodne znanosti i razvijenije društvene znanosti

– povijest, na primjer – samo su usputno trpjele zbog takvih okolnosti, jer je njihova narav ili zrelost bila jamcem kvalitete. No mlade su discipline, u kojima se kriteriji vrijednosti još nisu posve stabilizirali – a to uključuje i interdisciplinarna istraživanja – postale lakim žrtvama novih okolnosti. Kako bi dali bilo kakvu epistemološku legitimnost nemarnim praksama koje su uslijedile, istraživači su osjetili poprilično prirodnu sklonost spram anarhističkih epistemologija (Feyerabendovoj, na primjer, ili Foucaultovoj) i očito su dobro razumjeli da je u njihovom interesu da za uzore odaberu upravo medijske zvijezde čije su zbrkane zabilješke izbjegle profesionalnu evaluaciju. Stil-ska opskurnost postala je znakom znanstvenog statusa koji nitko nije imao ni sposobnosti ni hrabrosti osporavati.

Boudonov model vješto je obuhvatio dinamiku francuskih intelektualnih institucija tijekom prvog desetljeća Pete Republike. On je podjednako relevantan i za lingvistiku i njene interdisciplinarnе primjene. Oštre primjedbe koje su profesionalni lingvisti poput Georgesa Mounina i Bertila Malmberga iznijeli protiv lingvističkih spekulacija Levi-Straussa, Lacana ili Barthesa uspjele su doprijeti samo do malobrojne publike, vjerojatno zato što su djela na koja su oni upozoravali već pokorila drugo tržište uz pomoć medija.

Ipak, unatoč sociološkoj sofisticiranosti, čini se da model pati od presudne mane. Prema Boudonu, sabotaza prvog tržišta, nestajanjem snažne veze između znanstvene produktivnosti i uspjeha u karijeri, gurnula je istraživače prema drugom tržištu kojim vladaju mediji i hirovi pariške intelektualne mode. Da se ovo doista i dogodilo, rezultiralo bi dvjema važnim posljedicama: prvo, spekulativni strukturalizam posve bi se razvio tek nakon reformi sindikata 1968. i 1969., nadalje, intelektualno opadanje koje su pokrenuli sindikati postajalo bi sve ozbiljnije i ozbiljnije, dok bi se uspjeh spekulativnog strukturalizma, relativističke epistemologije i intelektualnih prosvjećenika (*maîtres à penser*) neograničeno povećavao.

No kad su reforme s kraja šezdesetih provedene, značajna imena ideološkog i metafizičkog strukturalizma – Althusser, Lacan, Derrida i Foucault – već su zapravo stekla zapanjujuću zloglasnost izvan profesionalnog miljea. Te reforme nisu dovele ni do progresivnog pada kvalitete francuskih istraživanja. Do kraja sedamdesetih utjecaj, ako ne i sama vrsta *maîtres à penser* izumirala je, a mediji su prestali pridavati toliko pažnje društvenim znanostima, potičući na taj način raspravu na stručnom tržištu.

Bolna točka Boudonova argumenta pokušaj je da uspostavi poveznicu između problematičnih godina 1968. i 1969. te uspona spekulativnog strukturalizma. Boudon nikako nije jedini koji traga za takvim poveznicama. Zagovornici, jednako kao i protivnici svibanjske pobune 1968., opetovano su je povezivali s uspjehom strukturalizma. Već u ljeto 1968. autori LA BRÛCHEA, intelektualnog manifesta koji je podupirao studentsku revoluciju, i Raymond Aron, koji ju je osudio, dijelili su uvjerenje da je "mješavina Lévi-Straussa, Foucaulta, Althussera i Lacana" (Aron, 1968, str. 136), izravno ili neizravno, dovela do studentskih pokreta. S druge strane, antropolozi i semiotičari ustrajali su u tvrdnjama da je svibanjska revolucija 1968. prijevremeno pokopala strukturalizam. Gotovo svatko je, dakle, naišao na nekakvu vezu: strukturalizam je uzrokovao 1968., 1968. uzrokovala je strukturalizam, 1968. uništila je strukturalizam.

No, bilo koji istraživač koji u današnje vrijeme pokušava rasvijetliti vezu između 1968. i francuskog intelektualnog života mora prihvatiti i raznorodnost čimbenika koji su potaknuli pobunu, kao i neobičnost njenih posljedica. Razmotrimo, primjerice, koliko je samo političkih opredjeljenja u njoj sudjelovalo: započele su je razne anarhističke skupine, maoisti i drugi marksisti-lenjinisti, pokret je postupno uključivao i komuniste, kršćanske socijale, socijaliste i sindikate. Razmotrimo još i globalne razmjere tog potresa i ogromnu raznovrsnost njegovih ciljeva: kineska Kulturna revolucija iz 1966., koja je pokušala obrnuti modernizaciju koju je započe-

la marksistička birokracija, studentski pokreti iz 1965. – 1967., usmjereni protiv rata u Vijetnamu, praški pokušaj iz 1968. da se komunističkom režimu u Srednjoj Europi prida ljudska dimenzija, studentski i radnički štrajkovi u Francuskoj i kanadska separatistička kriza 1970. godine. Inzistirati na antiautoritarnom karakteru svih navedenih eksplozija bilo bi tautološki, budući da je svaka pobuna po definiciji usmjeren protiv autoriteta. S obzirom na amplitudu podrhtavanja i činjenicu da francuska epizoda nije bila ni posljednja ni naj-reprezentativnija, ne bi li se moglo smatrati prenapuhanim traženje u zakučastim nagađanjima šačice pariških filozofa išta više od simptoma problematičnih vremena?

Ove poteškoće daju naslutiti da je najbolja strategija provizorno odbaciti pobunu 1968. kao obveznu referentnu točku pri interpretaciji strukturalizma, ostavljajući to za zrelije faze rasprave. Zapravo prvi manifesti francuskog strukturalizma koji naglašavaju potrebu za znanstvenom revolucijom u društvenim znanostima zasnovanu na lingvističkom modelu datiraju iz 1945. godine. Morali bismo možda nakratko razmotriti prirodu strukturalističkog pokreta, a s obzirom na to da su predstavnici trenda često postali ozloglašeni reformatori, pa čak i revolucionari, čini se primjerenim njihove doprinose promatrati kao intelektualno djelovanje i, preciznije, kao modernizacijsko djelovanje.

Dobro je poznato da se tijekom procesa modernizacije različita područja društvenih jedinica ne mijenjaju uvijek istim tempom. Ova danost, koju je sociologija ekonomskog razvoja uspješno primijenila na globalnoj razini, ne vrijedi samo za ona društva koja prolaze kroz ozbiljne poteškoće prilikom modernizacije – krize, demodernizacijske revolucije itd. – nego podjednako i za one slučajeve u kojima se taj proces odvija na uzoran način. I pod najpovoljnijim okolnostima još je uvijek moguće da pojedini sektor zaostaje. Kad se takvo što dogodi u društvima koja su već poodmakla na putu modernizacije, sredstva koja su nužna da bi se zaostajanja sank-

cionirala u pravilu su dostupna i lokalni je pritisak dovoljan da bi se greška ispravila. Tako je, unatoč značajnom uspjehu u drugim granama modernizacije, Francuska tijekom šezdesetih prolazila kroz zastoj u uspostavljanju komunikacijske infrastrukture, osobito telefonskog sistema. Jednom kad je problem prepoznat i kad su poduzete odgovarajuće mjere, nepunih dvadeset godina kasnije, Francuska se mogla pohvaliti najrazvijenijom telefonskom mrežom u Europi. U ovom primjeru stvarnost zaostajanja jednoglasno je prihvaćena, a njegovo je uklanjanje percipirano kao poželjno.

No moguće je zamisliti i slučaj u kojem je određena situacija shvaćena kao lokalni nesrazmjer samo od strane manjeg dijela sudionika. Zastoj i, konačno, želja da se on eliminiira u takvim slučajevima proizlazi iz osjećaja lišenosti koji je sličan onom što Marx naziva "relativna pauperizacija", i utjecaju "uvaženih standarda širenja" koje je istaknuo Veblen. Posljedice ovakvog dojma dobro su znane s obzirom na potrošnju u industrijskim društvima, kao i na interakciju između industrijskih zemalja i zemalja u razvoju. U posljednjem slučaju, na primjer, životni stil i očekivanja zapadnog društva često snažno utječu na lokalne elite zemalja u razvoju, no s obzirom na to da se životni stil širi brže od tehnoloških i političkih inovacija koje ga omogućuju, tenzije između želje i stvarnosti postaju nepodnošljive. Isti *demonstracijski učinak* utječe na ulaganja. Sociolozi razvoja pokazali su kako su, tijekom devetnaestog stoljeća, vojni troškovi manje razvijenih europskih zemalja bili proporcionalno viši od troškova naprednijih nacija, jednako kao što u naše vrijeme industrijska ulaganja, koja za cilj imaju prestiž, usporavaju ekonomski napredak mnogih zemalja u razvoju.

Zemlje u razvoju nisu jedine pogođene: kao što su kritičari naprednih liberalnih društava često pokazivali, takvi *demonstracijski učinci* mogu povremeno isplivati na površinu i u najzdravijoj ekonomiji. Prave regionalne nejednakosti uzrokuju dobro poznate probleme suvremenim društvima. *Perci-*

pirane nejednakosti stvaraju dodatne poteškoće; one proizlaze iz demonstracijskih učinaka, osobito kad percepcija tih učinaka *nije* jednoglasno prihvaćena i jednaka za sve. Zamislimo grupu firentinskih poduzetnika koji dolaze do zaključka da je trgovina kožom u njihovu gradu nepoželjan simptom ekonomskog zastoja pa odluče financirati novu industriju koja proizvodi iste predmete od plastike po neusporedivo nižim cijenama. Takva inicijativa, koja očito proizlazi iz pogrešnog osjećaja relativne pauperizacije, bila bi oštro napadnuta od strane onih koji vjeruju da obrtništvo zaslužuje zaštitu i poticanje u suvremenom društvu.

U području znanja izrazito često dolazi do sličnih situacija. Uvođenje znanstvenog *ethosa*, praćenog logičko-matematičkom tehnologijom, uvijek je djelovalo kao snažan faktor u modernizaciji. Nakon što je Galileo predstavio prednosti matematizacije na početku sedamnaestog stoljeća, fizika je napustila Aristotelov sistem, utemeljivši nešto poput 'uglednih standarda' znanstvenosti u odnosu na koje su se druge discipline počele osjećati nazadnima pa su počele preispitivati vlastiti epistemološki status. Otuda, dakle, osjećaj relativne pauperizacije koji su otad tako često iskusili manje sretni susjedi. U društvenim znanostima i humanistici ova je konfiguracija neizbježno vodila sukobima, jer su pristaše tradicionalnih metodologija tvrdoglavo odbijali bilo kakve pokušaje da se njihova polja interesa moderniziraju. Kod nekoliko disciplina rasprava je dovela do podjele teritorija. Modernizacija potiče proliferaciju disciplina: interpretativna i kvantitativna sociologija, povijesna i sinkronijska lingvistika, eksperimentalna psihologija i psihoanaliza – sve su te discipline uspjele zadržati svoj legitimitet. Druge društvene znanosti, osobito antropologija, povijest i filologija, samo su usputno iskoristile formalne tehnike, jer su naizgled ovisile o empirijskom istraživanju, individualnom talentu i neformalnom promišljanju. Zaokupljeni ovakvim tenzijama, teoretičari rascjepa između *Natur* i *Geisteswissenschaften* u nekoliko su navrata označili svojevrsno područje ničije

zemlje u kojem bi se humanističke znanosti mogle osjećati zaštićenima od pritiska prirodnih i egzaktnih znanosti. Ipak, demonstracijski učinak epistemološke modernizacije nije nestao i, čim je bio sadržan u novom skupu granica, utjecaj 'konkretnih' znanosti opet je počeo ugrožavati susjedne discipline. Najspektakularnija epizoda ovog otegnutog napada bila je modernizacija same epistemologije, koju su započeli Russell i Wittgenstein, a nastavila analitička filozofija. Sudjelovanjem u ovom poduhvatu sinkronijska lingvistika zadobila je brojne prednosti, uključujući dramatičan porast ugleda. Promatran s ovog gledišta, Lévi-Straussov pohod protiv tradicionalnih tehnika u antropologiji i njegovo zalaganje za lingvistiku kao model znanstvenog uspjeha iz 1945. godine predstavljali su zapravo pokušaj da se riješi problem lokalnog zaostajanja.

Pokušaji da se isprave lokalna zaostajanja – lokalne nazadnosti, na neki način – bila ona društvena ili epistemološka, mogu propasti iz nekoliko razloga: ako svi sudionici ne osjećaju jednako snažnu potrebu za promjenom, ako je tehnološko rješenje koje je ponuđeno nedostatno (zamislimo, na primjer, da je Francuska ispravila svoj komunikacijski problem u šezdesetima nezapamćenim potezom proširivanja telegrafске mreže) ili ako modernizacijski pokret stvori nepodnošljiv pritisak za društvenu – ili kognitivnu – skupinu, uzrokujući na taj način antimodernizacijsku reakciju. Nastup znanstvenog strukturalizma, za razliku od umjerenog strukturalizma, bio je pogođen svakom od tih triju pogreška.

Ako je otvoreno pokazivao svoju zabrinutost zbog nazadnog stanja književne teorije, umjereni strukturalizam mogao je ustvrditi da istraživanje u području poetike u Francuskoj nipošto nije predvodilo disciplinu u to vrijeme. S obzirom na polet u razvoju ruskog, češkog, njemačkog i američkog formalizma, francusko zaostajanje nije bilo tek prividno. Zahvaljujući nizu mudrih odluka, umjereni strukturalisti predlagali su tek skroman broj tehnoloških ulaganja, suzdržavali su se od prekomjerne uporabe alata koje je nudila struktur-

na lingvistika (binarizam, distribucija i asemanticizam) i, što je još važnije, nisu podlegli napasti izmišljanja vlastitih alata. Nedavno izražena mišljenja u Francuskoj, prema kojima je strukturalistička poetika doprinijela sveprisutnom kulturnom relativizmu, očigledno odbijaju priznati zasluge osnivačima discipline. Na način kako ju je osmislio Barthes, reorganizacija polja proučavanja književnosti trebala se ugledati na podjelu teritorija u suvremenoj lingvistici, gdje bi se starije grane – deskriptivna i historijska gramatika, dijalektologija, povijest jezika – nastavile razvijati zajedno s novim poduhvatima stvorenima po uzoru na formalnu teoriju. Poetika je trebala postati prava znanost o književnosti koja bi postojala zajedno uz književnu povijest i književnu kritiku.

To ne znači da je umjereni strukturalizam uvijek bio izuzet od prigovora. Njegovi kritičari s pravom će naglasiti da je doktrina samorefleksije u književnosti, odnosno tvrdnja da književnost prije svega govori sama o sebi, imala negativan utjecaj na književnu znanost. No ova je doktrina bila tek regulacijski mit sličan determinističkoj trijadi (rasa, trenutak, nasljeđe) povijesne kritike ili strogom materijalizmu fizike devetnaestog stoljeća. Čisti metaforički karakter ovih normativnih doktrina nije ni na koji način oštetio vrijednost istraživanja koja su inspirirale i opravdale. Svaki regulacijski mit pati od marginalnih pretjerivanja: mane strukturalističke poetike su pretjerani konvencionalizam i zanemarivanje istraživanja referencijalne snage književnih tekstova.

Unatoč tome, poetičari koje se povezuje s umjerenim strukturalizmom znali su izbjeći pogubne modernizacijske strategije koje su prakticirale druge grane pokreta.

Znanstveni su strukturalisti, na primjer, dogmatski zaključili da u usporedbi sa strukturnom lingvistikom, antropologija pati od nerazvijenosti. No zaostajanje je vrlo lako moglo biti tek prividno s obzirom na to da odsustvo lingvističke formalizacije ili logičko-matematičkih tehnika možda samo naznačuje činjenicu da racionalnost antropologije,

kao i svih interpretacijskih disciplina, ne ovisi o formalizmu. Nadalje, tehnologija kojoj se pribjeglo – strukturalistička fonologija – bila je manje vrijedna i dotad je već bila suvišna u svom izvornom polju, lingvistici. Noviji lingvistički alati možda ne bi dugoročno uspjeli pretvoriti antropologiju u egzaktnu znanost, ali bi bar doveli antropologe u dodir s naprednijim formalizmima i pomogli bi u izbjegavanju fonologizma. Na isti način, iako pokušaj semiotičara da moderniziraju lingvistiku i ujedine metodologiju humanističkih znanosti nije nužno bio uzaludan, oni dugo nisu shvatili s koliko su uspjeha njihove ciljeve dostigle transformacijska gramatika i epistemologija znanosti.

Strukturalistički pokušaji modernizacije stavljali su dodatan pritisak na discipline kojih su se ticali. Svjesni ograničenja formalizma, antropolozi su kritizirali program Lévi-Straussa, lingviste su zbunjivale hirovite uporabe pojmova preuzetih iz njihove discipline, književni povjesničari odbacili su ono što se već ranih šezdesetih počelo nazivati strukturalističkom ideologijom, naposljetku, filozofi poput Derridaa i Foucaulta služili su se konceptima koje su razvili Saussure, Hjelmslev i Zellig Harris kako bi dokazali nemogućnost znanstvenog proučavanja čovjeka.

No 'zaostalost' protiv koje se borio Lévi-Strauss možda je bila samo umišljena, a 'uvaženi' standardi epistemološkog ophođenja koji su prevladavali u fizici i lingvistici možda ipak nisu bili primjenjivi na sve društvene znanosti. Odbačen je zahtjev za formalnim, a revolucionarni program znanstvenog strukturalizma nije uspio povesti pravu i izvornu modernizaciju društvenih znanosti. Umjesto toga, zagovarao je dvosmislen diskurs koji je pod krinkom strukturalističke ideologije obilato koristio tradicionalne intuitivne tehnike. Lévi-Strauss i sam je često zapadao u ovaj tip diskursa koji je postao specijalnost različitih oblika književnih strukturalizama: genetički strukturalizam Luciena Goldmanna dobar je primjer ove mješavine.

U djelima Lévi-Straussa, intuitivnim tehnikama koje je naslijedio od antropologa prethodnika, osjetno su nedostajale stare hermeneutičke i filološke provjere. Njih je strukturalistička revolucija odbacila u ime novih znanstvenih ideala. Ipak, u odsustvu strogih regulativnih mehanizama, znanstveni impuls propada u *gnosis*. To je poznata pojava. Započinje radikalnom revolucijom utemeljenom na neprimjenjivim principima i nedostižnim ciljevima. Preživljava zahvaljujući prikrivenoj upotrebi predrevolucijskih metoda kao jedinog lijeka za neučinkovitosti novih principa. Utopijski politički režimi ne rade ništa drugo kad, umjesto da prihvate nemogućnost svog programa, stvaraju neuređen povratak tradicionalnim principima uz upornu afirmaciju utopije. Iz ovih tenzija rađa se teror jer, kako bi preživjele, utvare moraju ili zavladata stvarnošću ili je uništiti.

O DISKRECIJSKOM INTELEKTUALNOM PONAŠANJU

Specifična fizionomija francuskog fenomena šezdesetih, ne proizlazi toliko iz manifestacije stare sheme utopija/teror (jer takve vrste mikrodegeneracije u intelektualnoj povijesti ima u izobilju), koliko iz masivnosti pokreta, brzine kojom se širio i zanemariva otpora prema njemu. Nepostojanje opozicije može se pripisati slabom položaju lingvistike i filozofije u Francuskoj. Brzo širenje pokreta može se objasniti francuskim tradicijama i promjenama na kulturnom tržištu. Što se pak tiče opsega i raznovrsnosti strukturalizma, od racionalističke utopije programskog strukturalizma do antiracionalnosti poststrukturalizma, taj je prijelaz izravan odraz napetosti koje prevladavaju u postindustrijskim zemljama: sustav zasnovan na ekonomskoj modernizaciji, slobodi izražavanja i pluralističkoj demokraciji stvara suparničku kulturu koja se okreće protiv društva koje je omogućilo njeno postojanje.

Marx je analizirao sličnu konfiguraciju kojoj je dao ime 'njemačka ideologija'. Ono što je drugačije u našem stoljeću činjenica je da pobornici kulturnih revolucija i ničeanski protivnici konvencionalnih uvjerenja duguju svoje postojanje ne poteškoćama kroz koje prolaze njihove zemlje, kao kod Marxa, već nezapamćenu bogatstvu modernih demokracija. Godine 1976. Daniel Bell strahovao je da bi rivalstvo protestantske etike i modernističke protuetike moglo dovesti do uništenja moralnih temelja na kojima počivaju suvremena pluralistička društva. Razvoj naprednih društava iznevjerio je takve strahove. Ako se oslonac modernističke protuetike, kako to vidi Bell, doista nalazi u dramatičnu porastu *diskrecijskog društvenog ponašanja*, koje pak izvire iz nezapamćena porasta diskrecijskog dohotka, može se očekivati da bi njihovo smanjenje ili čak i utemeljena prijetnja smanjenjem, dovela do slabljenja utjecaja modernističke protuetike. To je vjerojatno ono čemu smo imali prilike svjedočiti tijekom ekonomskih podrhtavanja 1975. i 1980/1981. Iako te ekonomske smetnje možda nisu dovele u pitanje opći prosperitet pluralističkih društava, sigurno su učinile nesigurnima šanse pojedinaca da bez poteškoća profitiraju od tog istog prosperiteta, neizravno smanjujući privlačnu snagu modernističke protuetike.

No u šezdesetima su velike zapadne ekonomije – i materijalne i kulturne – nastavile s napretkom bez imalo straha. Ambiciozni poduhvati raznih vlada u tom razdoblju svjedoče o općoj atmosferi samopouzdanja. Johnsonova vlast u isto se vrijeme upustila u stvaranje Velikog društva i borbu u Vijetnamu, de Gaulleova vlada razvijala je socijalnu sigurnost, kulturne centre, naknadu za nezaposlene i univerzalnu dostupnost visokog obrazovanja. Politika širenja i preraspoređivanja prihvaćena je i kod ljevice i kod desnice, što upućuje na to da se prava debata tog vremena vodila oko *kontrole potrošnje*. *Proizvodnja* je, čini se, doista bila shvaćena zdravo za gotovo i jedini značajan problem sastojao se u određivanju kome će pripasti pravo da upravlja i raspoređuje izvanrednim

zalihama diskrecijskog dohotka i diskrecijskim društvenim ponašanjem, koje je omogućio uznapredovali kapitalizam. U isto vrijeme, iznenadno obilje glasnih i hirovitih intelektualnih poduhvata, kratki spojevi na tržištima znanja i ponovno rođenje *gnosis* ukazivali su na dramatičan porast *diskrecijskog intelektualnog ponašanja*.

Ne bi trebalo čuditi što su tenzije, koje je uzrokovala kulturna lakoumnost, destabilizirale *status quo* i što su, na polju znanosti, jednako kao i na polju ekonomije, namjerno rasipanje, programski hedonizam i teorijska subverzija postali sveprisutni simptomi nereda koji je uzrokovalo prekomjerno obilje. Dvosmislenosti strukturalizma tako poprimaju novo značenje: opozicija između znanstvenog i spekulativnog strukturalizma odražava zapravo opoziciju između modernizacijskog impulsa i trijumfa diskrecijskog ponašanja. Metafizičari šezdesetih godina poslužili su se modernizacijskim projektom znanstvenog strukturalizma kao podlogom za svoj protomodernizacijski program. Njihov nagli obrat ne govori mnogo o napuštenim granama strukturalizma, budući da je optužba koju je pozitivizam formulirao protiv njega zapravo samo mamac koji je radikalno krilo strukturalizma upotrijebilo kako bi skrenulo pozornost na privlačnost vlastitih ekscesa. Čitanje Derridaova djela o GRAMATOLOGIJI u svjetlu ove hipoteze moglo bi svakako rasvijetliti njegove polemičke strategije.

Ovakva konfiguracija također nam pomaže shvatiti utjecaj Georges Bataillea na spekulativni strukturalizam. Iako teme njegovih promišljanja imaju vrlo malo zajedničkih točaka s programom umjerenog i znanstvenog strukturalizma, autor UKLETOG DIJELA ponudio je metafizičarima pokreta besprijekorno opravdanje njihovih teorijskih praksi. Rasap i pretjerivanje te neizbježne geste anarhističke i libertinske misli, našle su suptilnog i žarkog teoretičara u Batailleu, koji je, vrlo rano prepoznavši njihov subverzivni potencijal, njihove posljedice učinio posve eksplicitnima. Ako je intelektualna razuzdanost koja je uslijedila, a koju su neki označili kao nihilizam, naišla na to-

pao prijem kod spekulativnih strukturalista, to se dogodilo manje zbog kolegijalnosti među teoretičarima, a više zahvaljujući tomu što su poststrukturalisti, već zbog samog svog položaja u međugri akumulacije i potrošnje, trebali kanon koji bi podupro njihovu razuzdanost, zakon razmjene.

Znanstveni je strukturalizam, dakle, dugovao svoj početni uspjeh odluci da se ispravi navodna epistemološka zaostalost društvenih znanosti u Francuskoj. Sredstvo kojem se pribjegli kako bi se ostvario taj cilj – zaokret prema strukturalnoj lingvistici – pokazalo se nedostatnim, a skupina koja je trebala proizvesti značajnu kritiku nije bila dovoljno jaka da to učini. Pokušaj epistemološke revolucije ubrzo je degenerirao u ideološki režim koji je otkazao poslušnost uobičajenim mehanizmima za nadzor znanja. Strukturalizam se podijelio zbog izostanka intelektualnih kočnica: jedan trend ostao je vjeran znanstvenom obećanju, dok je, istovremeno, radikalni trend, protiveći se znanstvenom projektu, iskoristio strukturalističku mrežu koncepata kako bi promicao vlastite interese, osobito opoziciju spram humanističkih vrijednosti. Poduprt neobičnom organizacijom francuskog intelektualnog tržišta, radikalni je trend napredovao zahvaljujući značajnoj zalih diskrecijskog intelektualnog ponašanja dostupnoj u postindustrijskim društvima.

Ovu dijagnozu potvrđuju događaji u SAD-u i Francuskoj između 1975. i 1985. godine. Lokalno percipirana zaostalost objašnjava uspjeh francuskog poststrukturalizma u Sjedinjenim Državama bolje nego kolaps znanstvenih standarda. Zahvaljujući smanjenju studentske populacije, padu broja radnih mjesta koji je uslijedio i financijskim poteškoćama kroz koja su sveučilišta prolazila za vrijeme ekonomske nesigurnosti, kontrola rada na američkom intelektualnom tržištu tijekom sedamdesetih godina nikad nije bila stroža. Ipak, ovi faktori nisu spriječili razvoj snažnog američkog poststrukturalističkog trenda, uvelike nalik onom u Francuskoj u isto vrijeme. Istini za volju, djela američkih poststrukturalista i dalje su vezana

za malobrojnu publiku. Nadalje, američka filozofija igrala je važnu ulogu u svim većim debatama o jeziku, logici i znanosti već od početka stoljeća, tako da nikad nije ozbiljnije pogođena retorikom spekulativnog strukturalizma. Utjecaj poststrukturalizma nije sezao dalje od područja književnosti, filma i teologije, možda jer su, neovisno o francuskim poststrukturalistima, američki filozofi razvili vlastite verzije postanalitičkog promišljanja. Neki američki filozofi (H. Putnam, J. Margolis) sa zanimanjem su primijetili stapanje antiintencionalističkih i antifundacionalističkih tema u francuskoj i američkoj filozofiji, drugi (R. Rorty, I. Hacking) aktivno su tragali za sintezom postanalitičke filozofije i poststrukturalizma, a neki (H. Dreyfus) su se preobratali na jedan od pravaca francuskog poststrukturalizma. Kritičari kulture (Hayden White, Jim Clifford, brojni feministički kritičari) eksperimentalno su se poslužili poststrukturalističkim pojmovljem, a da nisu nužno prihvatili i sve teze trenda. Iako nije uspio zavesti ni filozofe ni javnost – možda jer se tijekom gladnih godina između 1975. i 1982. pretjerano rasipanje intelektualnih resursa činilo manje privlačnim no desetljeće ranije – književni poststrukturalizam uspješno je zavladao velikim brojem odsjeka za književnost u perioda kad je kontrola rada bila najstroža.

Objašnjenje uspjeha poststrukturalizma u književnoj kritici leži drugdje. Od pedesetih godina američka književna kritika patila je – ili se bar vjerovalo da pati – od stagnacije, osobito u usporedbi sa zlatnim vremenima dvadesetih i tridesetih godina kad su djela I. A. Richardsa, J. Crowea Ransoma, Cleantha Brooksa, Ivora Wintersa, Monroea Beardsleyja, W. Wimsatta, R. S. Cranea i Kennetha Burkea definirala estetiku književnosti koja je, čak i nakon što su je odbacili mlađi kritičari, i dalje služila kao osnova za većinu rasprava u suvremenoj američkoj književnoj teoriji. S odlaskom osnivača, kakve su šanse postojale za obnovu? S Erichom Auerbachom, Josephom Frankom, Meyerom Adamsom, Wayneom Boothom i Northropom Fryem američka je književna kritika prolazila

kroz period uravnoteženog formalizma, vrlo sličnog onom francuske poetike šezdesetih godina. Nakon toga, umjereni i programski strukturalizam nije gotovo uopće bio privlačan području kojim je tako dugo dominirao tekstni formalizam. Povrh toga, književna znanstvenost nije imala, a nikad neće ni imati nikakve šanse, za uspjeh u zemlji u kojoj se sveučilišta smatraju glavnim čuvarima visoke kulture i humanističkih vrijednosti. Politički radikalizam kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih nije ostvario dovoljan zamah unutar humanističkih znanosti da bi bio shvaćen kao vjerodostojan odgovor na strah od zaostalosti. Naprotiv, donoseći izrazito antikulturalne odluke, radikalizam šezdesetih dodatno je povećao zbrku u humanistici naglašavajući društvenu marginalnost književnosti i, shodno tome, sveučilišta.

U kontekst takvih strepnji lakše je smjestiti uspon dekonstrukcijske kritike (Geoffrey Hartmann, Paul de Man, J. Hillis Miller i, u drugoj generaciji, Shoshana Felman i Barbara Johnson). Djela ovih kritičara izražavaju sumnje o vlastitom položaju unutar svijeta znanja. Odbacivanje tradicionalne kritike uz pomoć Derridaove dijalektike, doktrine koja se u potpunosti zasniva na jedva zamjetljivim nijansama značenja i promiče rubnost kao iskupljujuću vrlinu, istovremeno umiruje strah od nazadnosti. Nalik na strategiju devetnaestostoljetnih transcendentalista, kritička škola s Yalea, suprotstavljajući se racionalističkoj modernizaciji, naglašava presudni zadatak proučavanja književnosti u svijetu kojim je zavladao znanstveni utilitarizam. Kritika logocentrizma proglašava humanističke interpretacije književnosti suvišnima. No filologija i hermeneutika ipak su imale snažan utjecaj na članove ove škole jer kao da je, jednom kad su tehnike dekonstrukcije postale općeprihvaćene i kad je strah od zaostalosti primiren, nostalgija disciplinskih tradicija konačno dobila pravo da se izrazi.

U Francuskoj su se, naprotiv, protivnici modernizacije znanstvenom strukturalizmu suprotstavili u korist spekulativnog strukturalizma. S obzirom na nepostojanje izravnih

uzročno-posljedičnih veza, sljedeći aspekt šezdesetih najbolje objašnjava sličnosti između poststrukturalizma i eksplozije u svibnju 1968. godine: oba pokreta suprotstavljala su se etici akumulacije i odgađanja i oba su uspijevala pod kapom libertinizma i subverzije. S obzirom na to da ga je omogućilo obilje, duh pobune oslabio je čim su neočekivane nestašice nakon par godina počele ugrožavati blagostanje zasnovano diskrecijskoj potrošnji. Slabljenjem protuetike i snaga poststrukturalizma također je opadala. Nedostajalo je novih ideja i novih sljedbenika, stari nazivi počeli su se zaboravljati, a i ime je samog trenda odbačeno. Prvi val otpora oblikovao se oko 1977., nekoliko važnih sudionika javno se odreklo prošlih uvjerenja. Neki od *maîtresa à penser* nestali su s javne scene. Sredinom osamdesetih dvostruk neuspjeh usiljene modernizacije i ideološke protumodernizacije u društvenim znanostima postao je očit: u Parizu se opet moglo razgovarati o erudiciji, povijesti i filologiji, čak i o aksiologiji i etici. Treba li u ovim pomodnim pitanjima tražiti teme novog zaokreta? Je li moguće da, igrajući se jezičnim igrama sve dok nisu izazvale vrtoglavicu, francuska misao, zasićena riječima, sad traži značenje djelovanja, u skladu s Goetheovim savjetom? Ili će i ovo, poput drugih razdoblja koje proži-ma pozitivizam, privilegirati proučavanje kulture?

Ove odluke tek treba donijeti. U međuvremenu valja izbjegavati retoriku kraja. Tako dugo dok uzroci koji su doveli do uspona raznih oblika strukturalizma i dalje djeluju – 'relativna deprivacija' humanistike i društvenih znanosti, napetosti između radne etike i kulture rasipanja, obilje u razvijenim zemljama koje potiče diskrecijsko ponašanje – epistemološki modernizam, čak i nakon što se istrošila čar novine, svakako će i dalje zadržati svoj utjecaj. Obećanja, čak i kad ostaju neispunjena, u retrospektivi osvjetljavaju naš životni put: bez obzira na to slavimo li ili oplakujemo njen nestanak, lingvistička će opsjena za sobom ostaviti neizbrisiv trag svoga blještavila.

